

Βερολινέζικη κοινωνία και ναζιστικό εγκλήμα

Η σκοτεινή ροζ Metropolis του Grosz και οι αισχροί ήρωες του Fallada

Βίβιαν Στεργίου

Συγγραφέας, Υπ. Διδ. Αστικού Δικαίου της Νομικής Σχολής Αθήνας

1. Ένα μυθιστόρημα κι ένας πίνακας για το Βερολίνο της φρίκης

Ανθρωπάκια πανέτοιμα για κάθε είδους παρανομία. Πρόθυμα για λίγα μάρκα να προδώσουν την οικογένεια τους, να κάνουν πλιάτσικο, να κλέψουν, να χτυπήσουν τους ανήμπορους. Η κοινωνία του Βερολίνου στα χρόνια της ναζιστικής φρίκης είναι μια κοινωνία τρομοκρατίας και ελέγχου. Κυριαρχεί η κακία. Οι άνθρωποι εθίζονται στη βία και την παρακολούθηση. Συμμετέχουν κι αυτοί όπως μπορούν. Βοηθούν το έργο της Γκεστάπο, των Ες-Α και των Ες-Ες. Χαιρετούν χιτλερικά, συμπεριφέρονται ναζιστικά. Όποιος δεν συμμετέχει στο θηριώδες έργο είναι αντιστασιακός προδότης κι επικίνδυνος. Οι απλοί άνθρωποι παροτρύνονται να συμμετέχουν σε εγκλήματα ή να τα τελούν, για να έχουν το κεφάλι τους ήσυχο. Αλλιώς, κινδυνεύουν.

Το δίκαιο είναι φτωχό μπροστά σε μια τέτοια συνθήκη, όντας προορισμένο να συλλαμβάνει συγκεκριμένες μόνον πράξεις και την κακότητά τους. Η τέχνη, όμως, και τότε και τώρα διέθετε

και διαθέτει τα εργαλεία για να περιγράψει με ακρίβεια τη στιγμή που η ηθική καταρρέει κι η κοινωνία γίνεται κτηνώδης αγέλη όπου κανένας αθώς δεν αισθάνεται ασφαλής. Η κακότητα που ξεφεύγει απ' τις νομικές περιγραφές οι οποίες συλλαμβάνουν υποχρεωτικά μόνο την ευθύνη συγκεκριμένων προσώπων για συγκεκριμένες πράξεις, στην τέχνη γίνεται καύσιμο και διοχετεύεται στο πλήρες «χτίσιμο» στιγμών που με υψηλή ακρίβεια αποτυπώνουν μια ολόκληρη κοινωνία σε κρίση. Οι συγκεκριμένες πράξεις συγκεκριμένων προσώπων φαίνονται τότε σαφείς εκδηλώσεις μιας γενικότερα σάπιας συλλογικότητας. Η τέχνη έχει τις ελευθερίες που απαιτούνται για τη σύλληψη της ευρύτερης εικόνας. Έτσι, μπορεί να αποτυπώσει τη συλλογική οντότητα σε αποσύνθεση, όπου οι ζωές των απλών ανθρώπων κινούνται γύρω απ' το έγκλημα. Η θετικιστική επιστημονική άποψη, η οποία ταυτίζει το δίκαιο με τους νόμους που τίθενται, ξεγυμνώνεται σε όλη της την προβληματική έκταση όταν έρχεται αντιμέτωπη με τέτοιες σκληρά ρεαλιστικές θεάσεις του κόσμου. Νόμοι χωρίς ηθική βάση εφαρμόζονται καθημερινά στο Βερολίνο της φρίκης. Τύποι υπάρχουν δήθεν και τηρούνται, τυπικά λαμβάνουν χώρα διαδικασίες, συντάσσονται αναφορές, γίνονται δήθεν ανακρίσεις, υπάρχουν εγκληματολόγοι. Ουσιαστικά, επιβάλλεται η ωμή βία με ένα περίβλημα ψεύτικης νομιμότητας.

Αυτές της εικόνες βρίσκουμε στο έργο του Fallada *Μόνος στο Βερολίνο* (εκδόσεις Πόλις, μετάφραση Αντζή Σαλταμπάση). Και αυτήν την κοινωνία, νομίζω, απεικονίζει και το έργο του G. Grosz *Metropolis* (1916-1917, Thyssen Bornemisza, Museo Nacional, Μαδρίτη).

2. Πολυκατοικία χαφιέδων, ξεπούλημα για λίγα μάρκα και ανθρωπάκια σε διαρκή εγκληματική ετοιμότητα

Βερολίνο. Οι ναζί είναι πάνω. Η προπαγάνδα, ο τρόμος, η βία ρυθμίζουν τις ζωές των ανθρώπων. Ακόμα κι όταν περπατάνε νιώθουν (ή μάλλον ξέρουν) ότι παρακολουθούνται. Η πονηριά έχει ποτίσει το κεφάλι όλων. Ακόμα και μια απλή ηλικιωμένη ιδιοκτήτρια pet shop ξέρει πώς να συνομιλεί μ' εγκληματίες, για να μην την πιάσουν κορόιδο. Ακόμα κι ένα παιδάκι μπορεί να ζητήσει λίγα μάρκα για μια πληροφορία ή να κλωτσήσει μια γριά Εβραία. Ακόμα κι οι αθώοι, οι αφελείς, οι πράοι, οι μικρότατες εστίες αντίστασης στη ναζιστική φρίκη, γίνονται οργίλοι κι απόμακροι, για να μπορέσουν να γλιτώσουν απ' τη συμμετοχή σε εγκλήματα, ενώ μια νέα κοπέλα που χάνει το παιδί της βρίσκει παρηγοριά στη σκέψη πως στέρησε απ' τον Χίτλερ άλλον έναν στρατιώτη. Το κάλεσμα για συμμετοχή σε φρικαλεότητες είναι μόνιμο και παντού στην πόλη, όλοι το νιώθουν κι οι περισσότεροι πρόθυμα ανταποκρίνονται σ' αυτό, για να εξασφαλίσουν κάθε είδους ωφέλειες, κάποιο παράσημο ή ένα πακέτο τσιγάρα. Έτσι, η κρίση βαθιάνει καθώς απλοί πολίτες αποκτηνώνονται διαρκώς. Ο Fallada πιάνει αυτήν ακριβώς τη στιγμή που η κοινωνία του Βερολίνου έχει παραδοθεί ηθικά, την ώρα όπου κανένα βασανιστήριο, κανένας

φόνος και καμία ακρότητα δεν θα μπορούσε να προκαλέσει έκπληξη, και χτίζει το μυθιστόρημα *Μόνος στο Βερολίνο*. Αν προσπαθούσαμε να καταγράψουμε τα εγκλήματα που τελούνται στη διάρκεια της αφήγησης, θα καταλήγαμε σε μια υπερβολικά μακροσκελή λίστα.

Θα σταθώ στα πιο συνηθισμένα εγκλήματα που επανέρχονται διαρκώς στη ροή του έργου: Ο ένας γείτονας παρακολουθεί τον άλλον πίσω απ' το ματάκι, «ανακρίνει» άτυπα και ενημερώνει με συστηματικό τρόπο τις αρχές. Ο φίλος εκβιάζει τη φίλη του, απειλώντας να την καταδώσει για προδοσία, αφού ως «προδοσία» μπορεί να χαρακτηριστεί λίγο-πολύ οποιαδήποτε ενέργεια. Ακόμα και η ελευθερία να σκέφτεται κανείς ό,τι θέλει και να το εκφράζει έχει χαθεί. Οι πολίτες αστυνομεύουν το ίδιο το μυαλό τους από φόβο μην κάνουν τη λάθος σκέψη, την πουν και βρεθούν σε κάποια επώδυνη ανάκριση. Οι λάθος σκέψεις απαγορεύονται – ιδίως αυτές. Οι ανακρίσεις είναι βασανιστήρια. Οι δίκες, φιάσκο. Η αστυνομία ανέλεγκτη, απόλυτος κυρίαρχος η βία. Τα Ες-Α, τα Ες-Ες και η Γκεστάπο είναι το όνειρο των χαφιέδων, και κάθε πολυκατοικία έχει κι από έναν. Οι άνθρωποι εξασκούνται να μιλούν μόνο για τον καιρό και το φαγητό, περιορίζουν τους εαυτούς τους στην πιο βλακώδη εκδοχή τους, ώστε να μην πουν τίποτε λάθος και συλληφθούν. Εκτελούν τις πιο μονότονες ενέργειες, για να μην προκαλέσουν τις αρχές, όμως τελικά όποιος αρνείται να συμμετάσχει ενεργά στην οικοδόμηση της φρίκης ρίχνεται στο μπουντρούμι και δολοφονείται «νόμιμα».

«Δίκαιο» είναι ό,τι ορίζεται ως τέτοιο από το καθεστώς. Οι ηθικές βάσεις στις οποίες αναγόμεστε για να ελέγχουμε τη δεσμευτικότητα του δικαίου έχουν κλονιστεί. Οι αρχές και οι αξίες έχουν χαθεί. Ελάχιστοι φαίνεται να θεωρούν ότι έχουν καθήκον ανυπακοής στους νόμους που έχουν τεθεί απ' τους ναζί και συστηματικής υπονόμευσής τους μέχρι το θετικό δίκαιο να ξαναγίνει δίκαιο, δηλαδή νόμος με ηθική βάση. Και πώς να φτάσουν στο συμπέρασμα του καθήκοντος ανυπακοής οι χαρακτήρες του Fallada, όταν το ολοκληρωτικό κράτος έχει γίνει η σκέψη των πολιτών κι οι πολίτες οι αστυνόμοι με πολιτικά που επιβάλλουν την κρατική θέληση στους συμπολίτες τους, αυθόρμητα, αμισθί και διαρκώς;

3. Η απόλυτη επικράτηση του κακού χρειάζεται την ανοχή της κοινωνίας και τη συμμετοχή των πολιτών

Για να επικρατήσει αυτός ο φόβος που μπαίνει τόσο βαθιά μέσα στον οργανισμό του πολίτη ώστε να νιώθει ότι παρακολουθείται ακόμα και ο περίπατός του το πρωί, χρειάζονται μάτια, πίσω από τζάμια, καφετέριες και βιτρίνες, έτοιμα να ενημερώσουν «για κάθε ύποπτη κίνηση». Η συντριπτική νίκη του φόβου χρειάζεται την ανοχή και συμμόρφωση των πολιτών. Ανθρώπους που θα κάνουν τους συνανθρώπους τους να νιώθουν κίνδυνο και μόνο που ανασαίνουν.

Ανθρώπους σε ετοιμότητα να καταγγείλουν και να εκβιάσουν. Χρειάζονται οι γείτονες, οι χαφιέδες, οι αισχροί, σιχαμεροί τύποι που για μια χούφτα χαρτονομίσματα θα ξεπουλήσουν την ανθρώπινη ουσία τους. Η ανοχή των πολιτών κάνει τα πάντα δυνατά για το ολοκληρωτικό κράτος. Αποσύρει τον έλεγχο απ' τους ώμους των αρχών και τον τοποθετεί στους πολίτες. Αδυνατίζει τους ηθικούς φραγμούς. Αφήνει τη λέξη «έγκλημα» ν' αδειάσει απ' το νόημα της και μετά να πάρει νέες σημασίες, αυτές που βολεύουν τους φορείς της εξουσίας. Έτσι, τα βασανιστήρια δεν είναι πια «έγκλημα», η αμφισβήτηση όμως είναι. Η αστυνομική βία δεν είναι πια «έγκλημα», η διανομή καρτών με φιλειρηνικό περιεχόμενο όμως είναι.

Μετά την ανοχή, όμως, έρχεται και η συμμετοχή, η επιθυμία να βλάψει κανείς με ενεργητικό τρόπο. Μέσα σε κλίμα γενικής αποχαλίνωσης δομείται και σταδιακά επιβάλλεται ένα πλαίσιο νομιμοποίησης της βίας. Γενικεύεται η ιδέα ότι κάποιους ανθρώπους, ναι, μπορούμε και να τους δέρνουμε, τους Εβραίους, τους «σακάτηδες», τους κομμουνιστές ή απλά αυτούς που δεν γουστάρουμε και που μπορούμε εκ των υστέρων, ακολουθώντας τους κατάλληλους γραφειοκρατικούς δρόμους, να τους χαρακτηρίσουμε «εχθρούς» ή «προδότες». Κάμπτει ο απλός άνθρωπος σιγά-σιγά τις αντιστάσεις που τον εμποδίζουν να ληστέψει, αφού έχει ήδη φτάσει σε κάποιο επίπεδο εξαθλίωσης, βρωμιάς και ανοσίας στη σαπίλα. Η πτώση ενός ανθρώπου από ένα παράθυρο κάνει τους γείτονες να αντιδρούν όπως θα αντιδρούσαν αν έπεφτε σπυργίτι ή μανταλάκι, κανείς δεν κυνηγά τον υπαίτιο, ψάχνουν όμως για κανένα βραχιόλι ή άλλο πολύτιμο κόσμημα που θα μπορούσαν ν' αρπάξουν απ' την πεθαμένη. Η ανηθικότητα επικρατεί, και καθώς εξελίσσεται η αφήγηση βαθαίνει όλο και περισσότερο.

Το Βερολίνο του Fallada είναι αυτό της πλήρους επικράτησης του ναζιστικού τρόμου. Στην πολυκατοικία επί της οδού Γιαμπλόνσκι συμβαίνουν όλων των ειδών οι φρίκες. Στο σύμπαν του βιβλίου και της Γερμανίας της εποχής, δεν είναι οι ένοικοι που χαφιεδίζουν: καταγγέλλουν και κλωτσάνε φορώντας τη στολή του Φύρερ οι καταζητούμενοι. Το (θετικό) δίκαιο είναι με το μέρος τους. Καταζητούμενος είναι ένας απλός εργάτης εργοστασίου που ξεκινάει μια γελοιωδώς ρομαντική αντίσταση κατά του καθεστώτος πετώντας κάρτες με αντιναζιστικά μηνύματα σε πολυκατοικίες και πολυσύχναστα μέρη, κι ένας δικαστής που διαβάζει σιωπηλός, αποσυρμένος κι αξιοπρεπής στο δωματιάκι του, αρνούμενος να συμμετάσχει στην κτηνωδία.

Το μυθιστόρημα του Fallada έχει πολλά πρόσωπα. Η εστίαση του συγγραφέα αλλάζει διαρκώς. Έτσι, διαβάζουμε πότε πώς σκέφτεται ο δικαστής, πότε πώς σκέφτεται η Εβραία και πότε πώς μιλάει ο επιθεωρητής της Γκεστάπο Τσοτ ή ο μικροαπατεώνας Κλούγκε. Μάλλον έβαλε όλα αυτά τα πρόσωπα για να μάς κεντρίσει το ενδιαφέρον. Και, πράγματι, το αποτέλεσμα είναι συγκλονιστικό. Το βιβλίο είναι απολαυστικά γρήγορο. Ωστόσο, με τη χρήση πολλών προσώπων ο Fallada καταφέρνει και κάτι άλλο εκτός απ' το να μάς κρατήσει σε αναγνωστική εγρήγορση.

Καταφέρνει να αποτυπώσει μια κοινωνία ολόκληρη. Δεν είναι κακοί μόνον ο Επιθεωρητής Έσεριχ, που ανέχεται να τον ξεφτιλίζουν οι ανώτεροί του και που για την ασφάλεια που δίνει η υπακοή και η εκτέλεση εντολών θα ξεφτιλίσει έναν απ' τους λίγους αξιοπρεπείς ανθρώπους που έχουν ξεμείνει σ' ολόκληρο το Βερολίνο, ούτε είναι κακός μόνον ο Ομπεργκρουπενφύρερ Πραλ, που θα σπάσει μεθυσμένος ποτήρια στο κεφάλι ενός κρατούμενου εργάτη-αντιστασιακού μέχρι να ηδονιστεί απ' το βασανιστήριο και ημιλιπόθυμος να γυρίσει στο γκεσταπίτικο γραφειάκι του. Η κοινωνία σάπισε συνολικά. Κι είναι απλά εκδηλώσεις αυτής της γενικής σαπίλας οι συγκεκριμένες φρικώδεις πράξεις που τελούνται απ' τους ήρωες.

Ο Fallada αφιερώνει τις πιο πολλές σελίδες του στους κακούς. Σε προσωπικότητες τελειωμένες, παρακμασμένες, εμετικά ανήθικες, μικρές. Φιγούρες που για μια χούφτα μάρκα είναι έτοιμες να προδώσουν και να γλείψουν, να κυλιστούν κάτω απ' τις κλωτσιές και τελικά να ξεφτιλιστούν εντελώς, ώστε εξαθλιωμένοι να αναζητήσουν κάποιον πιο αδύναμο απ' τους ίδιους, το παιδί τους, κάποια Εβραία, για να τούς επιβληθούν ή να διατάξουν κι αυτοί λίγο. Κι έτσι ο Fallada αποδίδει τη γενική επικράτηση του κακού. Και, λέει, έμμεσα πάλι, κάτι που δε θα μπορούσαμε να αρθρώσουμε νομικά: ότι φταίνε κι οι ανώνυμοι ήσυχoi συμπολίτες που βουβοί κοιτάνε πίσω απ' τα ματάκια, αυτοί που δρουν νόμιμα πλην ανήθικα κάνοντας τα στραβά μάτια. Ελάχιστες αξιοπρεπείς μορφές έχει το έργο. Αγωνίζονται μόνες σ' ένα ατέλειωτο Βερολίνο παρακολούθησης, ανακρίσεων και φόβου, για να χαθούν μες στο μουντρούμι ή πεταμένες από κάποιο παράθυρο. Όταν ο πολύς κόσμος κάνει πως δεν βλέπει ή συνεργάζεται, ή ακόμα και παίρνει εγκληματικές πρωτοβουλίες βλάβης των συμπολιτών του (κατακλέβοντας Εβραίους, κλωτσώντας ανήμπορους, κλπ.), τότε όλα επιτρέπονται. Η πιο φριχτή ενέργεια γίνεται ο κανόνας.

4. Ροή κακών στον Fallada και ρεύμα αδιάφορων συμπολιτών στον πίνακα Metropolis

Στο Βερολίνο του Fallada δεν μπορείς να σταθείς. Παντού είσαι ύποπτος. Παντού κινδυνεύεις. Υπάρχει μια αίσθηση διαρκούς ροής στο μυθιστόρημα. Υγρές, σύντομες, γλιστερές, οι ιστορίες κυλάνε η μία μέσα στην άλλη: αν το κακό δεν το κάνει ο Κλούγκε, βρίσκεται κάποιος ναζί να κάνει τη δουλειά: όταν δεν κλέβει ο τρισάθλιος χαφιάς Μπόρκχάουζεν, εκβιάζει και κλέβει κάποιος άλλος τελειωμένος ηθικά πολίτης, απ' αυτούς που με άνεση μας εμφανίζει διαρκώς ο Fallada. Είναι σαν να 'χει ένα τεράστιο απόθεμα από δαύτους στο μυαλό του, σαν να «τραβά» χαρακτήρες απλώς από ένα σφιχτό πλήθος συνεργατών των ναζί ή υπάκουων, αδιάφορων πολιτών, κάπως σαν να επιλέγει σχηματικά μόνο να φέρει στο προσκήνιο λίγους απ' τους πολλούς κακούς που είναι οι αναγκαίοι υποστηρικτές κάθε ολοκληρωτισμού. Οι

ήρωες της αφήγησης «επιπλέουν» μες στην πόλη σε μια μόνιμη, γρήγορη ροή που φέρνει άγχος κι ανησυχία. Νιώθουμε την αγωνία αυτών που δεν έχουν τόπο να σταθούν, επειδή δεν συνεργάζονται. Μόλις ησυχάζουν, κάποιος γκεσταπίτης ή απλώς κάποιο φτωχό κάθαρμα που θέλει τσιγάρα ή ένα εισιτήριο πρώτης θέσης στο τρένο θα σκεφτεί τρόπους να τους βλάψει, για να «ανέβει». Κανείς δεν είναι ασφαλής σε μια κοινωνία απόλυτης επιτήρησης κι ελέγχου.

Η γραφή του Fallada είναι λιτή. Μερικές φορές μοιάζει με σημειώσεις για μυθιστόρημα. Οι χαρακτήρες επιπλέουν στο Βερολίνο με μια σχεδόν καρτουνίστικη ελαφρότητα. Δεν πρόκειται για ελαφρότητα, φυσικά, ή για άτεχνη αναπαράσταση. Ο ίδιος ο συγγραφέας λειτουργεί σαν φονιάς. Δίνει τα βασικά χαρακτηριστικά των ηρώων του, ίσα-ίσα για να τους εξατομικεύσει, να τους προσδιορίσει, και μετά τους σκοτώνει. Οι ζωές τους χάνονται στο πι και φι. Μας γνωρίζει διαρκώς μελλοθάνατους, αδιαφορεί για τα συναισθήματά μας, προτιμά να μείνει ειλικρινής, πιστός στην αποτύπωση μιας εποχής, συνεπής στην αφήγηση.

Οι χαρακτήρες του έργου είναι υπερβολικά αναλώσιμοι. Υπερβολικά αναλώσιμοι ήταν κι οι άνθρωποι της εποχής και (ακόμα πιο τρομαχτικό!) υπερβολικά αναλώσιμοι ήταν και οι κακοί της εποχής, αφού ό,τι δεν εκτελεί ο ένας ναζί βρίσκεται άλλος να το κάνει, συνήθως από φόβο ή για κάποιο μικρό αντάλλαγμα. Ένα τίποτα η ζωή των ανθρώπων σ' αυτό το μυθιστόρημα. Κάτι που ο συγγραφέας το αφαιρεί εύκολα. Μορφές που τις καταπίνει το στόμα του ναζιστικού καθεστώτος. Αυτή η διαρκής ροή προσώπων και αίματος φέρνει στο νου το Βερολίνο στον πίνακα του Grosz *Metropolis* (1916-1917).

Ο Grosz φτιάχνει έναν πίνακα με πολύ κόσμο. Μεγάλα κτίρια, ταμπέλες, καφέ, μπαρ, ξενοδοχεία, πλατύς δρόμος, άνθρωποι που πηγαиноέρχονται. Ο Grosz τους στερεί το πιο ανθρώπινο: το πρόσωπο. Τρομαχτικά κεφάλια, σαν μάσκες ή κρανία, που δεν μπορείς να τα πεις πρόσωπα, ίσα που διακρίνονται, μπλεγμένα όπως είναι μες στο έργο. Βλέπουμε κυρίως πόδια ή μάτια, υπερβολικά στρογγυλά, μαύρες μπαλίτσες τρόμου.

Στο κέντρο του πίνακα, οι φιγούρες πλέκονται. Πολλές δεν ξεχωρίζουν καλά-καλά. Γάμπες, παπούτσια, μανίκια, μύτες συγχέονται αριστοτεχνικά. Γύρω τους ροζ και μοβ και κόκκινο χρώμα στο δρόμο, στα σκοτεινά μεγάλα κτίρια. Αδύνατο να μη σκεφτεί κανείς ότι κοιτάει κάτι πεθαμένο. Μάλλον, όχι πεθαμένο, αλλά κάτι που είναι για να πεθάνει, κάτι εντελώς σαπισμένο που έχει χάσει το βάρος του, την ανθρώπινη ουσία του. Περνάει ένα πλήθος μελλοθάνατων. Κυριαρχούν το μοβ, το ροζ, το κόκκινο, το μαύρο και το βυσσινί.

Αυτή η σκοτεινιά έχει και κάτι αισθησιακό, ζωνηρό και πονηρό. Σχεδόν μπορείς να φανταστείς ότι στα μαγαζιά παίζουν τζαζ και ο κόσμος μεθοκοπάει και χορεύει παντού. Κάπως μεταδίδεται

η ατμόσφαιρα μιας πόλης που λάμπει τις νύχτες. Αλλά και πάλι η λάμψη της Metropolis αναιρείται. Το ίδιο το φως που ρίχνουν οι λάμπες και οι πινακίδες των ξενοδοχείων είναι ένα φως σκοτεινό, κοκκινίζει αλλά δεν φτάνει πουθενά, δεν αλλάζει τον πίνακα. Δεν έχει την παραμικρή επίδραση πάνω σ' αυτά τα απαίσια σκοτεινά πόδια που τρέχουν κάπως μηχανικά, κάπως από συνήθεια, με χαζή σιγουριά κι απληστία προς τον χαμό τους.

5. Η απάνθρωπη αδιαφορία του πλήθους κι η απληστία των κατοίκων στο Metropolis

Ο πίνακας με όλα αυτά τα πόδια και τα σώματα δίνει μια αίσθηση ροής. Ασήμαντα ανθρωπάκια που θα χαθούν και μετά θα αντικατασταθούν από άλλα, που επίσης θα χαθούν και μετά θα αντικατασταθούν από άλλα – αυτό βλέπουμε. Η λάμπα ρίχνει φως αλλά ο πίνακας δεν φωτίζει. Το φως κοκκινίζει κι άλλο την εικόνα. Όπου και να κοιτάξεις, νιώθεις να σκοτεινιάζεις. Η λάμπα δεν λειτουργεί σωστά. Η μητρόπολη είναι γεμάτη ζωή, κίνηση, κόσμο που βγαίνει στα μπαρ, στα καφέ, στα καταστήματα, αλλά παραμένει πόλη καταδικασμένη να λιώσει κάτω απ' αυτό το ροζ-κόκκινο φως της επιβλητικής κεντρικής λάμπας. Όλα είναι θολά κάτω απ' αυτόν τον φωτισμό, και η ροή του κόσμου φέρνει σύγχυση και κάποια αγωνία μ' όλα αυτά τα χρώματα και τα κρανία που δεν γίνονται κανονικοί άνθρωποι.

Ένας κάνει ταχυδακτυλουργικές κινήσεις κάπως μ' ένα σεντόνι. Τα κεφάλια απροσδιόριστα, γραμμές που θα μπορούσαν να γίνουν μέτωπα και μάγουλα και χείλη, αλλά δεν φτάνουν ως εκεί ποτέ, τα ξεχωρίζεις δύσκολα, σαν καθόλου ανθρώπινες προσθήκες πάνω σε τετραγωνισμένα μέλη που συνωστίζονται κάτω απ' τη λάμπα. Εκεί που θα περίμενες να δεις μια έκφραση, βλέπεις λευκή αγωνία ή ροζ απληστία, και τελικά έναν άνθρωπο που το μόνο ανθρώπινο πάνω του είναι η αδυναμία και η μικρότητά του, ακριβώς όπως στο έργο *Μόνος στο Βερολίνο*, η ετοιμότητά του, δηλαδή, να ανταλλάξει την αξιοπρέπειά του με δυο σεντόνια ή με αυτή την ηδονή της φθηνής εξουσίας που αποκτάς όταν πας στη «σωστή πλευρά». Φτωχή ιδέα για τον άνθρωπο, απαίσια, εξουθενωτική, αλλά, μάλλον, ειλικρινής.

Η *Metropolis* του Grosz σκοτεινιάζει μ' έναν κόκκινο τρόπο, δυσοίωνα, βρωμερό. Οι θολές εκφράσεις εκπέμπουν σιχαμάρα, αρρώστια, απληστία. Οι δρόμοι πλημμυρίζουν. Η ροή δεν σταματά. Είναι οι πολλοί, οι χρήσιμοι. Οι συμπολίτες που περνούν και δεν κοιτάνε, βλέπουν μόνο το ροζ και μαύρο πεζοδρόμιο όπου βαδίζουν αμέριμνοι και σκυθρωποί, απάνθρωποι μες στη χαζή και κούφια αδιαφορία τους. Η εφιαλτική ροή φαίνεται να μην τους προξενεί καμία εντύπωση, δεν καταλαβαίνουν ότι είναι μέρος της. Πάνε στο μπαρ, στο κατάστημα της γωνίας, στο ξενοδοχείο, στη στάση του τραμ. Η πόλη σβήνει σκοτεινή κάτω από μια κατακόκκινη

λάμπα. Φριχτό κόκκινο-βυσσινί φως πέφτει πάνω στα ψηλά κτίρια. Γίνονται μοβ και κόκκινα και μαύρα και σχεδόν μπλε. Σαν μελανιές ή τραύματα. Η σαπίλα έχει βγει απ' το υπέδαφος, έχει φτάσει στην επιφάνεια της πόλης. Στις βιτρίνες της, στα λαμπερά ξενοδοχεία της, στον κεντρικό δρόμο, μπροστά απ' τα μπαρ, τα νυχτερινά κέντρα, τα καταστήματα όλων των ειδών, τις στάσεις, τα πολυσύχναστα κτίρια, στάζει μόνο σκοτάδι απ' αυτό το εφιαλτικό ροζ φεγγάρι στην κορυφή του πίνακα, πάνω-πάνω. Αν κοιτάξει κανείς προσεχτικά, μοιάζει με μολυσμένο σπυρί. Η ατέλειωτη Metropolis απλώνεται στα βάθη. Σκοτεινή πάλι, αλλόκοτη, με περίεργες αρχιτεκτονικές, με κτίρια εσωστρεφή, κάπως απάνθρωπη μες στη μεγαλοσύνη της, σίγουρα τρομαχτική μ' όλο αυτό το μοβ και το κόκκινο γύρω της να πέφτει από κακές κατακόκκινες λάμπες.

Όπως και στο έργο του Fallada *Μόνος στο Βερολίνο*, έτσι και στο έργο του Grosz *Metropolis* η ροή των σωμάτων, η κίνηση των περαστικών είναι φρικώδης. Μεταδίδεται η ατμόσφαιρα μιας μοναξιάς ιδιαίτερου τύπου. Κάπως σαν οι άνθρωποι αυτής της πόλης να μην είναι ποτέ μόνοι, στην ησυχία τους, στην ελευθερία της ιδιωτικότητάς τους, μ' όλες αυτές τις γάμπες που πλέκονται μέσα σ' άλλες γάμπες κι όλα αυτά τα σώματα που ξεπετάγονται μέσα από άλλα σώματα γύρω τους. Μ' όλα αυτά τα απαίσια κεφάλια που ζωγραφίζει ο Grosz σαν να παρακολουθούν, σαν να ζητάνε κάτι. Αλλά, ταυτόχρονα, κάπως σαν να μην είναι κανένας μαζί με κανέναν σ' αυτή την ατέλειωτη ροή χαρακτήρων των δύο έργων. Τα σώματα μπλέκονται, σκοντάφτουν το ένα μέσα στο άλλο, όμως όλοι είναι μόνοι τους, το σύνολο έχει συντριβεί.